

**ความรู้สึกนึกคิดเชิงเวลา
และแรงเสียดทานในการ
เคลื่อนย้ายกลับมา**

ประเสริฐ แรงกล้า

นโยบายการปฏิรูปของรัฐบาลพลเรือนในประเทศพม่า นับตั้งแต่ปี 2011 เป็นต้นมา ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับสังคมและชีวิตผู้คนในพม่าอย่างมาก กระบวนการพัฒนาสู่ระบอบประชาธิปไตยได้สร้างบรรยากาศทางการเมืองเชิงบวก ทำให้ประเทศพม่าได้รับความช่วยเหลือทางการเงินและทางวิชาการจากต่างประเทศ สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศก็เติบโตขยายตัวอย่างรวดเร็ว สภาพเศรษฐกิจที่เปิดและค่อย ๆ ปรับปรุงดีขึ้นสร้างความคึกคักในทางการค้าและการลงทุน การค้าระหว่างประเทศและการลงทุนของต่างชาติกระตุ้นให้เศรษฐกิจในภาพรวมคึกคักมากขึ้น มีความหลากหลายของสินค้าและบริการให้ผู้บริโภคทั่วไปในตลาดได้เลือกเพิ่มมากขึ้น คนพม่าที่พลัดถิ่นไปทำงานต่างประเทศในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารในอดีตจำนวนหนึ่งตัดสินใจเดินทางกลับประเทศพม่า และผนวกตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่ดูมีอนาคตนี้ เราจะทำความเข้าใจกับคนที่เดินทางกลับไปใช้ชีวิตที่พม่าได้อย่างไร

ที่ผ่านมา การกลับไปประเทศต้นทางเป็นประเด็นที่ได้รับการศึกษาจากมุมมองแบบ “การย้ายถิ่นกลับ” (return migration) งานวิชาการกลุ่มนี้เน้นการศึกษาเรื่องแบบแผน ปัจจัยผลัก-ดัน (push-pull factors) และผลของการย้ายถิ่นกลับ (Gashi & Adnett, 2015; Hirvonen & Lilleør, 2015) บ้างก็ศึกษาการเตรียมตัวและนัยสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่น (Casarino, 2004; Wahba, 2015) ขณะที่ยังไม่ค่อยมีความสนใจศึกษาเรื่องความหมายและประสบการณ์จากการเดินทางกลับนี้มากนัก บทความนี้สนใจว่า ในหมู่คนกลับพม่า พวกเขาได้พบเจอกับอะไรบ้างและทำความเข้าใจสิ่งเหล่านั้นอย่างไร โดยเลือกมองปรากฏการณ์นี้ในฐานะของ “การเคลื่อนย้ายกลับ” (return mobility) ที่มีสามองค์ประกอบทำงานร่วมกัน

คือ ความเคลื่อนไหวเชิงกายภาพ (movement) ความหมาย (representation) และประสบการณ์ที่พบเจอและนำมาเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตของตน (embodied experience) “การเคลื่อนย้ายกลับ” จึงไม่ใช่เป็นแค่ “การย้ายถิ่นในทางภูมิศาสตร์จากจุดที่ตั้งหนึ่งไปยังอีกจุดที่ตั้งหนึ่ง” หากแต่ดำรงอยู่ในลักษณะของ “ระบบการเคลื่อนย้ายที่ซับซ้อน” (complex mobility system) (Hannam et al., 2006)

บทความนี้ต้องการสำรวจข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์และความซับซ้อนในการเคลื่อนย้ายของผู้คน โดยไม่ด่วนสรุปว่าปรากฏการณ์นี้เป็นความน่าตื่นตาตื่นใจของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ผู้เขียนไม่ได้เฉลิมฉลองความสามารถของคนกลับพม่า หรือมีข้อเสนอว่าคนพม่าพลัดถิ่นควรเปิดรับพิจารณาทางเลือกกลับประเทศต้นทาง หากแต่ต้องการสำรวจอย่างจริงจังถึงความเป็นไปในระดับพื้นที่ที่เกิดขึ้น (actual fact) ในการเดินทางกลับจากประเทศไทยไปประเทศต้นทางของคนพม่าพลัดถิ่น และพยายามเข้าใจว่าการเดินทางกลับพม่านี้เกิดขึ้นอย่างไร และมีความหมายและพลวัตที่สร้างประสบการณ์ทางสังคมอะไรบ้าง หรืออีกนัยหนึ่งคือการเข้าใจการดำรงอยู่และความเป็นการเมืองของการเคลื่อนย้ายกลับพม่า งานเขียนชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการโครงการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา ผู้เขียนดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามสามระยะ ในระหว่างเดือนธันวาคม 2014 ถึงเดือนพฤษภาคม 2015 ในเมืองสำคัญสามแห่งของภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า (Southeastern Myanmar) คือ เมืองเมียวดี เมืองพะอัน (เขตปกครองรัฐกะเหรี่ยง) และเมืองเมะละหม่ง (เขตปกครองรัฐมอญ) ภูมิภาคนี้มีคนพลัดถิ่นลี้ภัยและอพยพออกมาหางานทำในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากสงครามกลางเมืองระหว่างกองทัพพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อยและปัญหาทางเศรษฐกิจ ในทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าอยู่ติดกับชายแดนด้านตะวันตกของประเทศ

ไทย การเดินทางเข้าออกจึงทำได้ง่าย เมืองทั้งสามเกิดความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างภายใต้นโยบายการปฏิรูปประเทศ เมืองเมียวดีที่อยู่ติดพรมแดนกับไทยมีเศรษฐกิจโตขึ้นจากการค้าข้ามแดนกับประเทศไทย ส่วนเมืองพะอัน เมืองหลวงของเขตปกครองรัฐกะเหรี่ยง และเมืองเมะละหม่ง เมืองหลวงของเขตปกครองรัฐมอญ ก็มีโครงการพัฒนาเศรษฐกิจใหม่ๆ เกิดขึ้นจำนวนมาก การเก็บข้อมูลทำทั้งการสำรวจสภาพพื้นที่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ประกอบการรายย่อยที่เคยมาทำงานประเทศไทยระยะยาว (เกิน 10 ปีขึ้นไป) และได้เดินทางกลับไปอยู่พม่านับตั้งแต่ปี 2011-2012 เป็นต้นมา ด้วยเหตุผลเรื่องความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัว ผู้เขียนใช้ชื่อสมมติแทนชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดในบทความฉบับนี้

การกลับด้วยทักษะผู้ประกอบการ

เนื้อหาส่วนนี้ให้ภาพรวมของปรากฏการณ์เดินทางกลับพม่าของอดีตคนพม่าพลัดถิ่นในช่วงปี 2011-2015 ภายหลังจากนโยบายเปิดประเทศของรัฐบาลพม่า ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่ามีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมาก เห็นได้ชัดจากการเติบโตของการส่งออกและนำเข้าสินค้าและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานใหม่ๆ การค้าข้ามแดนระหว่างไทยและพม่ามีมูลค่าสูงขึ้นอย่างมาก มูลค่าการส่งออกผ่านด่านศุลกากรแม่สอดเพิ่มจากไม่ถึง 1 พันล้านเหรียญสหรัฐในปี 2011 เป็น 2.1 พันล้านเหรียญสหรัฐในปี 2015 ผู้คนจำนวนมากในพม่าได้รับประโยชน์จากนโยบายทางเศรษฐกิจแบบเปิดนี้ คนกลับพม่าจำนวนหนึ่งที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยนี้ทำธุรกิจโดยพึ่งพาสินค้านำเข้า เช่น ส่วนประกอบอาหารสำหรับเจ้าของร้านอาหาร เครื่องมือ

และวัตถุประสงค์สำหรับร้านทำผม ช่างเครื่องยนต์และช่างเทคนิคต่าง ๆ เสื้อผ้า และอุปกรณ์กีฬาสำหรับร้านค้า ปัจจัยการเติบโตทางเศรษฐกิจอีกส่วนหนึ่งมาจากการลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ตัวอย่างเช่นการพัฒนาถนนเชื่อมโยงระหว่างเมียวดีกับเมืองอื่น ๆ ของพม่าที่เปิดใช้มาตั้งแต่เดือนกันยายน 2015

อย่างไรก็ตาม โอกาสทางธุรกิจในระบบเศรษฐกิจแบบเปิดของพม่ายังมีข้อจำกัดอยู่ระดับหนึ่งเพราะมีสาธารณูปโภคไม่เพียงพอ (ทั้งถนน ท่าเรือ ไฟฟ้า และประปา) และอิทธิพลของกลุ่มธุรกิจที่ใกล้ชิดกับทหารชั้นสูงยังเป็นอุปสรรคต่อการลงทุนเชิงพาณิชย์และการผลิตสินค้า (Chia et al., 2016) คนกลับพม่าส่วนใหญ่จึงทำธุรกิจที่ให้บริการพื้นฐานและการค้าขนาดเล็ก ยังไม่ลงทุนพัฒนาเป็นกระบวนการผลิตที่ซับซ้อน จากข้อมูลภาคสนามสามารถจำแนกธุรกิจของคนเหล่านี้ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ หนึ่ง กลุ่มธุรกิจการขนส่งคนและสินค้า คนพม่าบางส่วนซื้อรถและให้บริการรถประจำทางระหว่างเมือง บ้างก็ใช้รถเพื่อบริการขนส่งสินค้า โดยมีทั้งแบบรับงานอิสระและรับงานประจำจากธุรกิจขนส่งสินค้ารายใหญ่ สอง กลุ่มธุรกิจงานก่อสร้างและที่ดิน ทั้งการขายวัสดุการก่อสร้างและการเป็นนายหน้าซื้อขายที่ดิน และสาม กลุ่มธุรกิจสินค้าและบริการนานาชนิด เช่น ร้านอาหาร ร้านน้ำชา ร้านแต่งผม ร้านขายของชำ ร้านเสื้อผ้า ฟาร์มเลี้ยงไก่ บริการถ่ายวิดีโอ บริการส่งเงินกลับ และร้านขายหมาก

กลุ่มผู้กลับพม่าและทำธุรกิจขนาดเล็กข้างต้นได้ประยุกต์ใช้ทักษะผู้ประกอบการ (entrepreneurial skills) ในการกลับไปอยู่พม่า เรื่องราวของพวกเขาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะความตื่นตัวและการหาเส้นทางชีวิตของตัวเองท่ามกลางกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลง พวกเขาค้นพบโอกาสของการแสวงหาทำกำไรที่คนอื่นไม่สังเกตเห็น ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ อิสเรียล ไครซเนอร์ (Israel Kirzner, 1997) เรียกว่า “ความเป็นผู้ประกอบการ” หรือ

“entrepreneurship” ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เล่าว่า พวกเขาติดตามความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในพม่าอย่างต่อเนื่องขณะที่ยังทำงานรับจ้างอยู่ในประเทศไทย ด้วยข้อมูลที่ได้ พวกเขาใคร่ครวญสถานะชีวิต ณ ขณะนั้นและความเป็นไปได้อื่น ๆ ในอนาคต บางคนลงทุนให้ญาติทดลองทำธุรกิจเล็กๆ ที่พม่า หากโครงการนำร่องนั้นมีแนวโน้มไปได้ดี เจ้าตัวก็จะกลับพม่ามาดูแลและพัฒนาต่อด้วยตนเอง การกลับไปอยู่พม่าในระยะเปลี่ยนผ่านนี้ได้หล่อหลอมประสบการณ์ชุดใหม่ให้กับพวกเขา ตัวอย่างเช่น คนขายอาหารไทยเข้าใจลูกค้าที่ต้องการทานอาหารมีคุณภาพในราคาที่เหมาะสมหรือเจ้าของร้านที่รู้ว่ารสนิยมด้านเสื้อผ้าที่กำลังนิยมเป็นอย่างไร ความตื่นตัวในลักษณะผู้ประกอบการนี้ทำให้พวกเขาคอยติดตามความเปลี่ยนแปลงและปรับเปลี่ยนรายละเอียดการทำงานของตนเป็นระยะ ๆ

การไขว่คว้าโอกาสทางเศรษฐกิจในพม่ายุคปฏิรูปนี้เกิดขึ้นกับคนพม่าพลัดถิ่นในรุ่นอายุ 30 ปลาย ๆ เกือบ 40 ปีขึ้นไป พวกเขาสั่งสมทุนหลากหลายประเภทมาจากการทำงานในประเทศไทยเป็นเวลานาน ทุนที่เป็นเงิน (หรือเงินเก็บสะสมของแต่ละคน/ครอบครัว) ซึ่งจะช่วยให้แผนการทำธุรกิจเป็นจริงได้ กิจกรรมบางประเภทต้องใช้ทุนค่อนข้างสูงในการเริ่มต้นและบำรุงรักษา เช่น การทำฟาร์มไก่ เนื่องจากไม่มีระบบการให้กู้ยืมเงินจากธนาคารพาณิชย์ในพม่า เงินสะสมของครอบครัวจึงสำคัญที่ทำให้บางคนกลับพม่าได้ ในขณะที่บางคนไม่สามารถคิดกลับไปทำอะไรได้ เพราะไม่มีเงินทุน ทุนชนิดที่สองคือทุนความรู้และเทคโนโลยีที่ได้อบรมและฝึกฝนระหว่างทำงานอยู่ในประเทศไทย เช่น ความรู้เรื่องเครื่องยนต์กลไก การแต่งผม การทำอาหารแบบต่าง ๆ ทุนประเภทสุดท้าย คือ ทุนการบริหารจัดการ ผู้ให้ข้อมูลบางรายเคยทำการค้าด้วยตนเองในประเทศไทย พวกเขาจึงรู้เรื่องการคิดต้นทุนกำไร การเช่าพื้นที่ การจัดซื้อ การเก็บสินค้า การจ้างคนงานและการบริการลูกค้า ด้วยต้นทุนเหล่านี้ คนกลับพม่าจึงมีความ

สามารถที่สร้างอาชีพหลังเดินทางกลับจากประเทศไทยได้

ความตื่นตัวต่อโอกาสของคนกลับพม่าเหล่านี้เกิดขึ้นท่ามกลางพลังอำนาจทางการเมืองและสังคมต่างๆ การกลายเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กในภูมิภาคนี้ไม่ใช่ความพยายามอย่างเด็ดเดี่ยวของปัจเจกบุคคลอย่างทำงานวิจัยเกี่ยวกับผู้ประกอบการมักอธิบาย การตระหนัก สร้าง และริเริ่มไขว่คว้าโอกาสเชื่อมโยงกับพลังเชิงโครงสร้างที่หลากหลาย (Gough et. al., pp. 2013, 298) การตัดบรรจบกันของความตื่นตัวต่อโอกาสระดับบุคคลกับพลังอำนาจต่างๆ บอกเล่าความเป็นมาทางสังคมของคนกลับพม่า นับตั้งแต่บรรยากาศทางการเมืองที่ผ่อนคลายมากขึ้นทำให้คนทั่วไปมีเสรีภาพขั้นพื้นฐานและความปลอดภัยในชีวิตประจำวัน ประชาชนพม่าในยุคการปฏิรูปประเทศสามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้โดยไม่ต้องกลัวการข่มเหง ผู้อาศัยในเขตเมืองบอกว่าการเดินทางในช่วงกลางคืนก็ปลอดภัย นอกจากนี้ การกลับไปสัมพันธ์กับสังคมบ้านเกิดยังเกิดจากสายสัมพันธ์และความผูกพันในครอบครัว ความสัมพันธ์ในครอบครัวเรียกร้องให้คนพม่าที่ไปอยู่ต่างถิ่นคิดถึงการกลับอยู่ร่วมกับคนรักที่พวกเขาทิ้งไว้ที่บ้าน ทั้งพ่อแม่ที่แก่เฒ่าและลูก ผู้ให้ข้อมูลหลายรายพูดว่าพวกเขาจำเป็นต้องกลับบ้านเพื่อดูแลพ่อแม่ที่แก่เฒ่าและเจ็บป่วย บางรายต้องการกลับไปอยู่กับลูกที่เคยฝากไว้กับญาติพี่น้อง การเริ่มทำธุรกิจพม่าจึงเกิดขึ้นไปพร้อมกับการรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวและความรู้สึกมีพันธะผูกพัน

ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคต

การกลับพม่าและใช้ทักษะผู้ประกอบการเพื่อการดำรงชีพได้ก่อให้เกิดความหมายบางประการขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า ที่หลาย

ทศวรรษก่อนหน้าผู้คนนิยมเดินทางออกไปทำมาหากินที่อื่น เรื่องราวของคนพม่าที่กลับมาก่อนและสามารถเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวได้สร้างให้เกิดความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคต คนที่เพิ่งกลับหรือกำลังคิดจะกลับก็กำลังมองเรื่องความอยู่รอดของตนเองและครอบครัวในอนาคตอันใกล้ นี่คือการเคลื่อนย้ายที่สัมพันธ์กับความคิดเรื่องประสบการณ์เชิงเวลาของบุคคล พวกเขารับรู้ความเปลี่ยนแปลงในร่างกายได้ผ่านความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น ความคิดเรื่องเวลาเกิดขึ้นในเวลาที่พวกเขาเริ่มวางแผนและลงมือกลับพม่า นี่เป็นภูมิทัศน์เชิงเวลาที่บันทึกความเปลี่ยนแปลงของชีวิตขณะที่พวกเขาเคลื่อนไหวผ่านอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

การกลับพม่ามีความหมายเป็นเวลาในอนาคตและความเป็นไปได้ที่ดีกว่า เรื่องราวของจอห์นและภรรยาเป็นตัวอย่างที่ดีในประเด็นนี้ จอห์นและภรรยาอายุประมาณ 40 ปี มีเชื้อชาติมอญ พวกเขากลับพม่าเมื่อปลายปี 2013 หลังจากทำงานกว่า 13 ปีในโรงงานผลิตลำโพงเครื่องเสียงดีทรอยต์แห่งหนึ่ง ย่านอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี สองสามีภรรยาออกจากโรงงานแห่งนั้นเนื่องจากปัญหาคนงานฉ้อโกงนายจ้าง เขาารู้ปัญหาแต่ไม่กล้าบอกนายจ้าง เพราะจะอยู่ทำงานที่นั่นไม่ได้ ความลำบากใจทำให้เขาลาออกกลับพม่า แต่พวกเขาก็ไม่ได้กลับไปบ้านเกิดใกล้เมืองมะละแหม่ง หากแต่ไปอาศัยอยู่ที่เมืองเมียวดี เมืองชายแดนของรัฐกะเหรี่ยงของพม่ากับไทย จอห์นร่วมทุนกับน้องชายคนหนึ่งเปิดร้านรับซ่อมท่อไอเสียรถยนต์และรถจักรยานยนต์ น้องชายคนนี้เคยทำงานกับลุงในร้านซ่อมรถในเมืองแห่งนี้มาก่อนหน้านั้น 5 ปี เขาอยากเปิดร้านเป็นของตัวเองแต่มีทุนไม่มากนัก จึงชักชวนจอห์นขณะที่เขากำลังวุ่นวายใจเรื่องปัญหาในที่ทำงานที่เมืองไทย จอห์นคิดว่าน้องชายมีประสบการณ์ดีกับธุรกิจนี้ ฉะนั้นเขาจึงตอบตกลงร่วมทุนและย้ายไปที่นั่น พวกเขาเช่าตึกหลังหนึ่งใกล้สถานีจอดรถประจำทางของเมือง ซึ่งนับว่าเป็นทำเลที่ตั้งที่ดี พวกเขาซื้อชุดอุปกรณ์ซ่อมโลหะมือ

สองชุดหนึ่งจากคนรู้จักในราคาไม่แพง เมื่อเริ่มเปิดร้านมา จอห์นก็ทุ่มเทกับธุรกิจนี้ พยายามเรียนรู้ลักษณะเฉพาะของเมืองและธุรกิจที่เขากลับมาเริ่มต้นกับน้องชาย

ในฐานะคนเริ่มต้นทำธุรกิจหน้าใหม่ เส้นทางนี้จึงมีอุปสรรคปัญหาหลายอย่าง ในช่วงเปิดร้านใหม่มีลูกค้าจำนวนไม่มากนัก สองพี่น้องจึงหันมารับงานเชื่อมโลหะอย่างอื่นด้วย ซึ่งปรากฏว่าได้ผลดีพอสมควรเพราะได้ลูกค้าสั่งทำรั้วและประตูเหล็กเพิ่ม อย่างไรก็ตาม พวกเขายังมีปัญหาใหญ่อยู่ นั่นคือการมีต้นทุนเช่าสถานที่ในราคาสูง พวกเขาเสียค่าเช่า 1,700 เหรียญสหรัฐ ต่อระยะเวลา 6 เดือนและต้องจ่ายล่วงหน้าทั้งก้อน ปลายปี 2014 พวกเขาแก้ไขปัญหาด้วยการแบ่งพื้นที่ครึ่งหนึ่งให้คนอื่นเช่าเก็บสินค้า ซึ่งช่วยแบ่งเบาค่าเช่าลงได้ครึ่งหนึ่ง ภรรยาของทั้งสองหนุ่มก็ตั้งมุมเล็ก ๆ ของตึกขายน้ำชาและข้าวแกงพม่า จอห์นและน้องต่อเติมและย้ายพื้นที่ทำงานเชื่อมโลหะมาอยู่ที่ว่างด้านข้างอาคาร จอห์นหาช่องทางหาเงินอื่น ๆ ไปด้วย เช่น ขับมอเตอร์ไซด์รับส่งคนระหว่างเมือง หรือได้ค่าคอมมิชชั่นจากการหาลูกค้าเหมารถยนต์น้องชายอีกคนหนึ่ง

การดิ้นรนทางเศรษฐกิจของจอห์นเกิดขึ้นภายใต้ความเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในภูมิภาคนี้ เมืองเมียวดีที่จอห์นกลับไปใช้ชีวิตอยู่นั้นกำลังขยายตัวอย่างมากเนื่องจากการค้าข้ามแดนกับไทย เมื่อการค้าคึกคัก ผู้คนในเมืองใช้รถมากขึ้นและเพิ่มลูกค้าให้กับธุรกิจของจอห์น ลูกค้ากลุ่มหลักของงานซ่อมท่อไอเสียร้านจอห์นคือพวกรถกระบะขนส่งสินค้า สภาพโครงสร้างพื้นฐานที่เก่าและผุพังก็ถูกพัฒนาขึ้นใหม่ มีการสร้างถนนเส้นใหม่ระหว่างเมืองเมียวดีกับเมืองอื่น ๆ ทดแทนถนนเส้นเดิมที่แคบ คดเคี้ยว และลาดชันมากจนเกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง ทำให้การเดินทาง การขนส่งสินค้า และรถขนส่งผู้โดยสารจึงสะดวกมากขึ้น จอห์นเองยังสามารถขับรถจักรยานยนต์รับจ้างส่งคนที่เมืองเมอะละหม่งแบบไปกลับได้ภายในวันเดียว

หากยังต้องใช้ถนนเส้นเก่าเขาจะทำเช่นนี้ไม่ได้ การสร้างสะพานข้ามพรมแดนแห่งที่ 2 ระหว่างแม่สอดและเมียวดีก็จะแล้วเสร็จในปี 2018 เมื่อสะพานแห่งนี้เปิด คาดว่าการค้าข้ามแดนและกิจกรรมเศรษฐกิจอื่น ๆ ระหว่างสองประเทศจะยิ่งขยายตัวมากขึ้น

การลงทุนทำธุรกิจในเมียวดีดูเป็นการตัดสินใจที่ดี เมื่อเปรียบเทียบกับเมืองใหญ่อื่น ๆ ในภูมิภาคนี้ เมียวดีมีศักยภาพในการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจได้มากกว่า เพราะเป็นเมืองติดชายแดนไทย มีการค้าข้ามแดนไทย-พม่าคึกคัก มีอาชีพและช่องทางหารายได้ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการค้าข้ามแดนมากมาย แต่การอยู่ในสังคมพม่าช่วงเปลี่ยนผ่านก็ทำให้จอห์นและภรรยาต้องกระเสือกกระสนค่อนข้างมาก การเดินทางกลับพม่าของจอห์นยังห่างไกลจากการมีชีวิตที่ดี หนึ่งปีครึ่งของการกลับพม่า จอห์นและภรยายังต้องทำงานหลายอย่างเพื่อเลี้ยงชีพ ความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตแฝงอยู่ในการต่อสู้ดิ้นรนเหล่านี้ เขาฝันว่างานซ่อมท่อของร้านจะเติบโตเป็นอู่ขนาดใหญ่ได้ในอนาคต เขาและพี่น้องทุกคนมีความรู้เรื่องการซ่อมเครื่องยนต์และชิ้นส่วนต่างๆ เพราะพวกเขาเรียนรู้กับพ่อผู้เป็นเจ้าของร้านซ่อมรถยนต์ในเมืองมะละหม่งในอดีต เขาคิดว่าหากร้านขยายใหญ่ขึ้น เขาก็จะชวนพี่น้องและพ่อมาช่วยงานด้วย ส่วนภรรยาของจอห์นก็พยายามช่วยสามีด้วยการหาช่องทางสร้างรายได้หลากหลาย เช่น เธอรับซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้ามือสองจากไทยเพื่อเอาไปให้น้องสาวช่วยขายต่อให้ที่เมืองพะอั้น หรือเธอมีความคิดว่ายากเปิดร้านขายเครื่องใช้พลาสติกราคาถูก ที่เป็นของจำเป็นแต่ยังไม่มีร้านแบบนี้ในพม่า

การเดินทางกลับพม่าของอดีตคนพลัดถิ่นจึงเกาะเกี่ยวอยู่กับความรู้สึกนึกคิดเชิงเวลา ดังที่วินเซนต คราปานซาโน (Vincent Crapanzano, 2004) เรียกว่า การมีจินตนาการเชิงคาดหวัง (anticipatory imagination) นี่คือการศึกษาความหวัง (hope) ในฐานะหน่วยการวิเคราะห์ทางมานุษยวิทยา

ที่สัมพันธ์กับประสบการณ์และการเข้าใจเวลา (temporality) ที่เกิดขึ้นจากการกระทำทางสังคมบางอย่างร่วมกัน เวลาในแบบนี้จึงมีความหมายแตกต่างจากความหมายของเวลาที่เข้าใจกันทั่วไปว่าเป็นเวลาตามนาฬิกาหรือปฏิทิน หรือเวลาตามธรรมชาติที่คนไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ (Griffiths, Rogers, & Anderson, 2013) การเข้าใจเวลาในช่วงขณะหนึ่งหรือลำดับการเคลื่อนของเวลาจึงไม่ได้เป็นเรื่องนามธรรมหรือว่างเปล่า หากแต่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมอย่างเหนียวแน่น การรับรู้เรื่องอนาคต (future orientation) เป็นเรื่องเชิงกระบวนการในสภาพเปิด ที่ผู้คนตระหนักและเต็มใจจะกระทำการท่ามกลางความไม่แน่นอน มันไม่ใช่สิ่งที่ถูกกำหนดเอาไว้แล้ว

การศึกษาความหวังกับเวลาจึงไม่ใช่แค่การมองโลกในแง่บวกว่าความหวังเป็นแหล่งรวมของศักยภาพสำหรับอนาคต หากแต่เป็นการสำรวจว่าความเข้าใจเรื่องความหวังและความรู้สึกนึกคิดเชิงเวลาถูกสร้างขึ้น ต่อรองและวิวัฒนาการไปในฉากและบริบทเฉพาะอย่างไร เป็น “การวิเคราะห์การทำงานของความหวังที่เกิดขึ้นจริง” (Kleist & Jansen, 2016) เพื่อดูว่าความหวังมันก่อตัวขึ้นอย่างไร และผู้คนในบริบทและช่วงขณะหนึ่งใช้ชุดความเข้าใจเรื่องเวลาเป็นเครื่องมือเพื่อปฏิสัมพันธ์กับหรือจัดการกับสถานการณ์ที่อยู่ยาก ทำทายและไม่คาดหวังอย่างไร

โครงการกลับไปอยู่พม่าของกรณีตัวอย่างเช่นจอห์นและภรรยาชี้ให้เราเห็นการสัมพันธ์กับเวลาในอนาคต เป็นการคิดถึงเวลาอนาคตในปัจจุบันที่ยังไม่เป็นจริง แต่มีพลังต่อทำที่และพฤติกรรมในเวลาปัจจุบัน การกลับไปทดลองใช้ชีวิตในพม่ายุคหลังรัฐบาลเผด็จการทหารกลายเป็นแหล่งผลิตความรู้สึกรู้สึกนึกคิดเชิงเวลาแบบหนึ่ง การต่อสู้ดิ้นรนในบริบทที่กำลังเปลี่ยนแปลงเป็นการทำให้ภาพอนาคตเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในสถานการณ์เฉพาะ นี้คือการทดลองหาความเป็นไปได้ที่ไมเคิล ฟลาเฮอร์ตี (Micheal Flaherty) เรียกว่า ความสามารถกระทำการเชิงเวลา (temporal agency หรือ time

work) เขาอธิบายว่า ความสามารถกระทำการเชิงเวลา คือความพยายามที่ “เราพยายามปรับเปลี่ยน หรือสร้างความคุ้นเคยกับแง่มุมที่หลากหลายของประสบการณ์ในช่วงเวลาต่างๆ และต่อต้านข้อจำกัดเชิงเวลาที่มาจากนอกตัวเรา” (Flaherty, 2011, p.3)

เรื่องราวของคนกลับพม่าแสดงให้เห็นถึงการจัดการกับประสบการณ์เชิงเวลา (temporal experience) ในระดับตัวกระทำ คนกลับพม่าดึงเอาความคิดเกี่ยวกับอนาคตมาอยู่ในขณะปัจจุบัน ความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตของจอห์นยังไม่เป็นจริง เขาเอาภาพอนาคตมาพัฒนายุทธวิธีหลายอย่างเพื่อจัดการกับอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่เผชิญอยู่ อย่างไรก็ตาม ความสามารถกระทำการเชิงเวลาไม่มีสิ่งใดรองรับว่ามันจะเป็นจริง การต่อสู้ดิ้นรนเกิดขึ้นในพื้นที่ของการเปลี่ยนผ่าน ดำรงอยู่ภายในรัศมีของโครงสร้างสังคมที่มีอยู่ จินตนาการเชิงคาดหวังจึงมักถูกผลักดันภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่อาจขัดแย้งกันได้ ความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตที่ทำให้เกิดการต่อสู้ดิ้นรนในปัจจุบันอาจช่วยหยุดยั้งปัญหาที่ยากได้ชั่วคราว หากมีความสำเร็จใดๆ คงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเพียงในเวลาหนึ่ง ไม่ถาวร ความล้มเหลวก็ย่อมเกิดขึ้นได้เป็นเรื่องธรรมดา คนกลับพม่าจำนวนหนึ่งที่ทำธุรกิจแล้วล้มเหลวจึงอาจหันกลับไปทำงานต่างประเทศ (ไทย สิงคโปร์ มาเลเซีย และเกาหลีใต้) ได้อีกครั้งเช่นกัน

การอยู่ร่วมกับแรงเสียดทาน

ความรู้สึกรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตเป็นประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจควบคู่ไปกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่ การกลับพม่าในระยะเปลี่ยนผ่านหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องเผชิญกับความยุ่งยากและความไม่แน่นอน ความคิดกลับ

พม่าต้องอยู่ร่วมกับพลังสำคัญสองประการที่มีความเคลื่อนไหวเช่นกัน นั่นคือ ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและการสร้างสันติภาพที่ยังมีข้อบกพร่อง บทความนี้ได้พูดถึงความคึกคักทางการค้าไปพอสมควรแล้วในตอนต้น ในที่นี้จะอภิปรายเรื่องกระบวนการสร้างสันติภาพเป็นหลัก

กระบวนการสร้างสันติภาพในพม่าเพื่อยุติการสู้รบระหว่างกองทัพของรัฐบาลกับกองกำลังชนกลุ่มน้อย นำไปสู่ข้อตกลงหยุดยิงในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่า การสร้างสันติภาพนี้ช่วยให้เกิดความมั่นคงปลอดภัยอย่างไรก็ตาม ข้อตกลงสันติภาพนี้ไม่ได้ระบุเรื่องแผนการวางอาวุธและการสลายตัวลงของกลุ่มกองกำลังต่างๆ ดังนั้นจึงยังคงพบการต่อสู้เกิดขึ้นประปราย อันส่งผลเสียต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้คน คนกลับพม่ากลุ่มอาชีพรับจ้างและซ่อมรถในเมืองเมียวดี (รวมทั้งจอน) บ่นว่า หากมีปัญหาการสู้รบเกิดขึ้นใกล้ๆ เมือง สภาพธุรกิจในเมืองเมียวดีจะชะงักงันอย่างเห็นได้ชัด บางครั้งต้องใช้เวลาหลายวันก่อนที่การขนส่งผู้โดยสาร การค้า และบริการต่างๆ จะคืนสู่สภาพปกติ

สภาพการณ์นี้สืบเนื่องจาก พื้นที่ส่วนใหญ่ของรัฐกะเหรี่ยงของพม่าอยู่ภายใต้พลวัตความขัดแย้งและต่อสู้ด้วยอาวุธระหว่างทหารรัฐบาลกับทหารกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ ในยุคแรก ที่มีเพียงกลุ่มสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง หรือ เคเอ็นยู (Karen National Union: KNU) แต่ต่อมากลุ่มเคเอ็นยูได้แตกออกเป็นหลายกลุ่มย่อย เนื่องจากความขัดแย้งภายใน (ดูเพิ่มเติมเรื่องนี้ใน Gravers & Ytzen, 2014) บางกลุ่มได้หันไปทำข้อตกลงหยุดยิงกับรัฐบาลพม่าในยุคกลางทศวรรษ 1990 หลังจากนั้นยังมีการแตกตัวออกจากกลุ่มเคเอ็นยูอีกหลายระลอกๆ และในที่สุดกลุ่มเคเอ็นยูเองก็ได้ลงนามข้อตกลงหยุดยิงกับรัฐบาลประธานาธิบดีเตงเส่งในปี 2012 หลายกลุ่มที่เจรจาหยุดยิงไปแล้วก็อาจจะกลับมามีปัญหาต่อสู้กับทหารของรัฐบาลได้อีก ตามแต่ประเด็นเฉพาะหน้าที่มีผลกระทบกับความสัมพันธ์ของสองฝ่าย ปัญหา

ประการหนึ่งคือ ทุกกลุ่มยังคงเป็นกองกำลังติดอาวุธ รัฐบาลให้อำนาจกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ มีอำนาจปกครองดินแดนเฉพาะพื้นที่ พื้นที่ในการครอบครองนี้ได้กลายเป็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับกลุ่ม เช่น ที่ดินรอบเมืองเมียวดีและใกล้เคียง และที่ดินใกล้เมืองใหม่และเขตนิคมอุตสาหกรรมเมืองพะอาน มีกลุ่มทหารกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ ครอบครองที่ดินอยู่จำนวนหนึ่ง

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกลายเป็นปัจจัยสำคัญของกระบวนการเจรจาสันติภาพในพม่า ผู้นำการเจรจาดูเหมือนจะใช้วิธีให้รางวัลเป็นที่ดินแก่แกนนำกลุ่มที่ยอมเข้าสู่กระบวนการเจรจา แนวโน้มเช่นนี้ทำให้บรรดาขุนศึกกลุ่มต่างๆ กลายเป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งอำนาจทางเศรษฐกิจและทางการเมือง ผลประโยชน์นี้รวมถึงการได้เป็นเจ้าของที่ดินแปลงงามติดถนนทางหลวง การได้มีอำนาจปกครองเหนือพื้นที่ที่รัฐบาลจัดสรรให้การได้ใบอนุญาตทำธุรกิจบางประเภท การเป็นผู้ให้สัมปทานบัตรการทำเหมืองในบางพื้นที่ การควบคุมท่าเรือขนส่งสินค้าริมแม่น้ำเมย (ชายแดนไทย-พม่า) รวมถึงการเป็นผู้เกี่ยวข้องกับการค้าลักลอบขนสินค้าหนีภาษีข้ามแดน บางครั้งกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ และกองกำลังทหารพม่าในพื้นที่ก็มีความขัดแย้งชิงทรัพย์การเหล่านี้กัน ความขัดแย้งนี้บางครั้งก็นำไปสู่การใช้กำลังพลและอาวุธข่มขู่กัน ความขัดแย้งในระยะหลังนี้จึงเกิดขึ้นจากประเด็นเรื่องผลประโยชน์เชิงทรัพยากรทางเศรษฐกิจมากกว่าความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมือง

ความคิดที่จะกลับพม่าในภูมิภาคภาคตะวันออกเฉียงใต้ในยุคหลังรัฐบาลทหารพม่าจึงสัมพันธ์แนบแน่นกับสถานการณ์แบบนี้ กลุ่มผลประโยชน์ (ติดอาวุธ) ต่างๆ พยายามรักษาฐานอำนาจและผลประโยชน์ของตน ผู้นำของกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงบางกลุ่มแทบจะมีอำนาจเบ็ดเสร็จในบางพื้นที่ การตัดสินใจจะกลับพม่าหรือไม่จึงต้องประเมินความเป็นไปทางการเมืองเหล่านี้อยู่ตลอดเวลา การกลับไปอยู่เมืองเมียวดีหรือเมืองพะอาน หรือ

เมืองที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจอื่น ๆ จึงยังต้องเผชิญกับความยุ่งยากทางการเมือง การทำธุรกิจอาจประสบปัญหาไม่ราบรื่นอย่างที่ตั้งใจไว้

ความคิดเรื่องการกลับพม่าจึงเจอกับความเสียดทาน (friction) เกิดขึ้นด้วย ทิม เครสเวลล์ (Tim Cresswell, 2014, p.108) อธิบายว่า ในวิชาฟิสิกส์ แรงเสียดทาน คือแรงต้านที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวพร้อมกันของวัตถุสองอย่างที่เคลื่อนไปด้วยกันหรือสวนทางกัน ความเสียดทานเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ในชีวิตและรู้สึกได้เมื่อถูกบังคับให้หยุดชะงักหรือชะงักในหน้าที่เมือง หรือการตกเป็นผู้ต้องสงสัยที่เคาเตอร์ผู้โดยสารที่สนามบิน แม้ว่ามานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells, 1996) จะอธิบายด้วยแนวคิด “สังคมเครือข่าย” ว่าในโลกปัจจุบัน ตัวแสดงเดินทางได้อย่างสะดวกสบายในฟองสบู่ที่ลอยล่องได้ด้วยตัวเอง ราวกับไร้แรงเสียดทานใด การไม่เคลื่อนย้ายและความซ้ำก็ยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของโลกแห่งการเคลื่อนย้ายอยู่ แรงเสียดทานอาจทำให้การเคลื่อนย้ายช้าหรือต้องหยุดลง การอยู่นิ่ง การเคลื่อนอย่างช้า การจับตัวเป็นก้อน และการถูกขัดขวางคือส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คน ทั้งสิ่งของและความคิดต่างเคลื่อนสวนทางกันไปมา แรงเสียดทานจึงสื่อถึงการจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจเฉพาะแบบต่างๆ

การเคลื่อนย้ายกลับพม่าก็ต้องเผชิญกับแรงเสียดทานอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก เนื่องจากมันเกิดขึ้นและดำรงอยู่ท่ามกลางการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ในยุคหลังรัฐบาลเผด็จการทหาร กลุ่มทางสังคมกลุ่มต่างๆ มีความเคลื่อนไหวมุ่งสู่เป้าหมายของตน โครงการพัฒนาเศรษฐกิจถูกผลักดันโดยหน่วยงานของรัฐและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น กองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ ปรับตัวเป็นกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ อดีตคนพม่าพลัดถิ่นต้องคิดแผนการกลับพม่าของตนเองท่ามกลางอำนาจทางการเมืองต่างๆ ที่แข่งขันกันอยู่นี้ แกนนำของกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงหลายกลุ่มเป็นผู้เล่นสำคัญในธุรกิจ

ต่างๆ เช่น การจัดสรรและแบ่งที่ดินขาย การนำเข้ารถยนต์มือสองจากญี่ปุ่นมาขาย กลุ่มเหล่านี้สามารถใช้อำนาจและกำลังของตนก่อความวุ่นวายที่ทำให้ความเคลื่อนไหวอื่น ๆ ต้องช้าลงหรือหยุดชะงักได้ แรงเสียดทานในชีวิตประจำวันในพม่าทำให้ความเคลื่อนไหวของคนกลับพม่าต้องติดขัดหรือหนืดช้าลงไปเช่นกัน

ในกรณีของจอห์น การทดลองกลับไปใช้ชีวิตทำธุรกิจตนเองที่พม่าต้องเจอกับทั้งความหยุดนิ่งและความล่าช้า ความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตและการผลักดันให้ธุรกิจเป็นจริงถูกชะลอช้าลงด้วยบรรยากาศการเมืองแบบนี้ เขาบอกว่าหากความขัดแย้งที่มีการยิงเล็ก ๆ น้อย ๆ เกิดขึ้น ธุรกิจของเขาจะซบเซาลงทันที เขายอมรับข้อเท็จจริงว่ากลุ่มเหล่านี้จะยังคงมีอำนาจในเมียวดีและมีผลกระทบต่องานของเขา เขาจึงต้องเฝ้าสังเกตมองหาความเป็นไปได้อื่น ๆ ชีวิตของจอห์นและภรรยายังไม่ได้ลงหลักปักฐานที่เมืองเมียวดีชนิดไม่ไปไหน ในช่วงท้ายของการเก็บข้อมูลภาคสนามในกลางปี 2015 จอห์นเริ่มคิดจะย้ายไปค้าขายที่บ้านพ่อในเมืองเมาะละหม่าง ขณะเดียวกัน เขาและภรรยาก็เลือกซื้อที่ดินแปลงหนึ่งไว้ใกล้กับเขตนิคมอุตสาหกรรมเมืองพะอัน เพื่อว่าอนาคตพื้นที่แถบนั้นจะเจริญขึ้นจนสามารถทำการค้าได้ ท่ามกลางความเสียดทานที่สามัภรรยาคุณนี่ (และคนกลับพม่าคนอื่น ๆ) ต้องเจอเมียวดีจึงเป็นเพียงจุดจอดชั่วคราว การเคลื่อนย้ายของพวกเขาจึงดำเนินต่อไปในช่วงเวลาอื่น ๆ ของชีวิตพวกเขา

ธุรกิจที่ดินและการดูดลาก

แรงเสียดทานในฐานะความหนืดไม่ได้เป็นเพียงอุปสรรคต่อความเป็นไปได้หรือศักยภาพของการเคลื่อนย้าย แต่ยังสามารถก่อให้เกิดการดูดลาก

(traction) ด้วยเช่นกัน อิทธิพลของกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ ไม่ได้ทำให้ความเคลื่อนไหวต่างๆ หยุดนิ่งไปเสียทั้งหมด ในบริบทที่เศรษฐกิจขยายตัว ยังมีการจุดลากไปท่ามกลางแรงเสียดทาน การจุดลากแสดงออกผ่านแนวโน้มความตื่นตัวต่อการซื้อที่ดินในพื้นที่ศึกษาทั้งสามเมือง การเติบโตของธุรกิจซื้อขายที่ดินปรากฏเด่นชัดในเมืองเมียวดีที่มีการค้าข้ามแดนและผู้คนหาเงินได้คล่องกว่าเมืองอื่นๆ ในภูมิภาคนี้ เมืองแห่งนี้เป็นจุดผ่านของสินค้าและผู้คน เงินตราที่ไหลเวียนไปมาระหว่างพม่าและไทย ดังกรณีผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งที่ว่ารายมีฐานะดีขึ้นจากการรับแลกเปลี่ยนเงินไทยกับเงินจัต คนพม่าจากเมืองอื่นๆ ของพม่าและคนพม่าที่ทำงานในไทยต่างโยกย้ายเข้าไปอยู่ที่นั่นเพื่อคว้าโอกาสทางธุรกิจ คนพม่าที่กลับจากไทยหลายรายจึงไม่ได้กลับไปยังหมู่บ้านในชนบทของรัฐกะเหรี่ยง หากแต่เลือกเมียวดีเป็นจุดจอด ณ ขณะเวลาหนึ่ง

ในส่วนนี้ ผู้เขียนขออธิบายรายละเอียดธุรกิจซื้อขายที่ดินเฉพาะกรณีเมืองเมียวดีเพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ธุรกิจซื้อขายที่ดินเกิดขึ้นอยู่ในสองระดับ คือ การซื้อขายที่ดินเพื่อการลงทุนเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่ เช่น เพื่อสร้างโรงงานหรือกิจการขนาดใหญ่ อีกส่วนหนึ่งคือการซื้อขายที่ดินแปลงเล็กเพื่ออยู่อาศัยหรือทำร้านค้าขนาดเล็ก เหล่านายพลของกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ เป็นผู้เสนอขายสินค้าที่ดินในทั้งสองระดับ พวกเขาใช้อำนาจในพื้นที่นี้มาตั้งแต่รัฐบาลพม่าเริ่มเปิดการค้าข้ามแดนแบบเป็นทางการใหม่ๆ ในทศวรรษ 1990 และได้ครอบครองที่ดินว่างเปล่าเอาไว้มากมาย ที่ดินที่ถูกนำมาจัดสรรคือบริเวณที่ตั้งทางยุทธศาสตร์เดิมหรือพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกสัมปทานตัดไม้ไปแล้ว เมืองเมียวดีจึงขยายออกไปตามพื้นที่ป่าไม้รอบเมืองเดิมที่กลายเป็นที่โล่งเตียน ที่ดินริมถนนทางหลวงเอเชียหมายเลข 1 คือพื้นที่เป้าหมายสำหรับกลุ่มนักธุรกิจและนักลงทุน ซึ่งซื้อขายกันในราคาสูงมาก กลุ่มนายพลเก็บที่ดินส่วนนี้ไว้บางส่วนเพื่อทำธุรกิจเอง ขณะเดียวกัน

พวกเขาบุกเบิกสร้างถนนเส้นใหม่เชื่อมถนนสายหลักต่างๆ สู่ที่ดินป่าไม้เดิม แล้วจัดสรรที่ดินขายพร้อมสาธารณูปโภคอย่างไฟฟ้า น้ำประปา และท่อระบายน้ำ ที่ดินเหล่านี้มักถูกขายเพื่อการปลูกบ้านที่อยู่อาศัย และได้รับความนิยมจากคนพม่าพลัดถิ่น เพราะมีราคาไม่แพงมาก

กองกำลังกลุ่มกะเหรี่ยงที่เป็นอุปสรรคกับความเคลื่อนไหวต่างๆ ได้กลายเป็นน้ำมันหล่อลื่นให้คนพม่าพลัดถิ่นเข้าถึงที่ดินและพื้นที่สร้างบ้านในเมืองเมียวดี ผู้เขียนพบว่ามีคนพม่าเดินทางจากไทยมาดูแลซื้อที่ดินรอบๆ เมืองเมียวดีอยู่เป็นประจำในปี 2014-2015 การซื้อที่ดินกลายเป็นวิธีการสะสมทุนรูปแบบหนึ่งของคนพม่าที่ไปทำงานต่างประเทศนิยมทำกัน ผู้ขายมีขนาดที่ดินหลายขนาดให้เลือกตามแต่กำลังซื้อ แปลงที่ดินที่เป็นที่นิยมมากที่สุดคือ ขนาด 40 ไร่ 60 ไร่ ราคากระหว่าง 1,400 ถึง 3,000 เหรียญสหรัฐ แตกต่างกันไปตามทำเลที่ตั้ง ความพร้อมของสาธารณูปโภคและแนวโน้มการเก็งกำไรที่ดิน ในที่ดินขนาดดังกล่าว เจ้าของสามารถปลูกบ้านหลังเล็กได้หนึ่งหลังและเหลือพื้นที่ว่างอีกเล็กน้อย ที่ดินจัดสรรบางแห่งเริ่มกลายเป็นชุมชนที่อยู่อาศัย มีบ้านอยู่อาศัยหลายหลัง มีร้านอาหารและมีวัดศาสนาพุทธ ขณะที่พื้นที่จัดสรรบางแห่งยังเป็นเพียงรูปแปลงจัดสรรที่มีเสาปูนและลวดหนามกันแบ่งไว้ แต่ยังไม่มียู่อาศัย เพราะยังไม่มีไฟฟ้าใช้

การเยี่ยมชมพื้นที่จัดสรรแห่งหนึ่งทางด้านทิศเหนือของเมืองเมียวดีที่เรียกกันว่า บ้านไม้ต้นเดียว (ดีดตะปิงเจี้ยว-ภาษาพม่า) พบว่ามีบ้านอยู่อาศัยประมาณ 30 หลังคาเรือน ขณะที่มีการก่อสร้างบ้านเพิ่มเติมอีก ผู้อยู่อาศัยมีที่มาหลากหลาย ส่วนใหญ่มาซื้อเพราะได้รับการบอกกล่าวและชักชวนปากต่อปากจากญาติหรือเพื่อนฝูงที่มาอยู่ก่อน ชุมชนแห่งนี้คือตัวอย่างที่ดีของโครงการจัดสรรที่ดินที่ประสบความสำเร็จ ที่ดินขายให้เจ้าของรายย่อยได้เกือบทั้งหมดแล้ว มีที่ตั้งในทำเลดี ห่างจากศูนย์กลางธุรกิจ

ของเมืองเมียวดีเพียง 4 กิโลเมตร และใกล้ถนนเส้นใหม่ที่จะเชื่อมกับสะพานมิตรภาพไทย-พม่าแห่งที่สองที่กำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง คนพม่าไปทำงานที่ไทยส่งเงินกลับมาซื้อที่ดินทิ้งว่างไว้ที่นี้จำนวนมาก เนื่องจากคาดหมายกันว่าจะเป็นทำเลที่มีอนาคตในทางเศรษฐกิจ เมื่อเดินทางไปทางทิศตะวันตก ยังพบแปลงที่ดินว่างเปล่าอยู่บ้าง ผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยที่นั่นรายหนึ่งบอกว่า ที่ดินเหล่านี้ล้วนแต่มีเจ้าของแล้ว ส่วนใหญ่เป็นคนที่ยังทำงานอยู่เมืองไทย พวกเขาซื้อไว้เพื่อกลับมาสร้างบ้านอยู่ที่นี้ เมื่อเศรษฐกิจของพม่าดีขึ้นและพวกเขาจะมีโอกาสมากขึ้นในอนาคต

ชุมชนบ้านไม้ต้นเตียนนี้เป็นโครงการจัดสรรที่ดินของนายพลระดับรองผู้บังคับบัญชาของกองพล 999 กลุ่มกะเหรี่ยงพุทธเพื่อประชาธิปไตย (ปัจจุบันคือกองกำลังพิทักษ์ชายแดน) การจัดสรรที่ดินเริ่มขายให้กับลูกค้าชาวพม่ามาตั้งแต่ปี 2012 และได้รับความนิยมมากขึ้นเมื่อรัฐบาลประธานาธิบดีเต็งเส่งดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจแบบเปิด และข้อตกลงสันติภาพเริ่มเป็นรูปเป็นร่าง การซื้อขายที่ดินในบ้านไม้ต้นเตียนกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญให้ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มหนึ่งสามารถกลับไปใช้ชีวิตที่พม่าได้ พวกเขาใช้ที่ดินที่ซื้อไว้ปลูกบ้านสำหรับอาศัยและทำกิจการส่วนตัว เช่น ร้านอาหารของชำ ร้านก๋วยเตี๋ยว โรงงานผลิตอิฐ เสาและท่อปูน ฯลฯ อย่างไรก็ตาม การซื้อขายที่ดินที่นี้ (และที่ดินส่วนใหญ่ในเมืองเมียวดี) ดำเนินไปโดยไม่ได้มีหนังสือเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ผู้ซื้อเพียงได้รับใบแสดงการครอบครองที่ลงนามโดยผู้นำชุมชนผู้เป็นคนที่สนทนากับคนดังกล่าว เอกสารนี้ไม่มีผลบังคับใช้ทางกฎหมายใดๆ ในพม่า เพราะเป็นเพียงเอกสารรับรองจากกลุ่มกองกำลัง แต่ประเด็นนี้ก็ดูไม่มีผลกระทบเชิงลบต่อธุรกิจซื้อขายที่ดินที่นี้สักเท่าไร การซื้อขายยังคงคึกคักอย่างมากในช่วงปี 2014–2015

ความย้อนแย้งในกรณีนี้ก็คือ ความเสียดทานของการเดินทางกลับพม่าและอิทธิพลของกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ ไม่ได้หยุดยั้งความเคลื่อนไหว

ไหวของผู้คนในภูมิภาคนี้ แรงเสียดทานทำให้ความเคลื่อนไหวของคนกลับพม่าเช่นจอนต้องสะดุดหรือชะลอช้าลง แต่ก็ยังช่วยจุดประกายและสร้างความสามารถในการเคลื่อนย้ายในบางบริบทได้เช่นกัน คนพม่าที่ออกไปทำงานประเทศไทยต่างมองเห็นความเติบโตของเมืองเมียวดี (และเมืองเศรษฐกิจอื่นๆ อย่างเช่น พะอันและเมะละแหม่ง) และโอกาสการเข้าถึงการครอบครองที่ดินและโอกาสทางธุรกิจอื่นๆ ในอนาคต คนพม่าจำนวนหนึ่งแปลงความคิดเรื่องการกลับพม่าให้เกิดขึ้นผ่านช่องทางนี้ พวกเขาซื้อที่ดินแปลงเล็กๆ ปลูกบ้านอย่างง่าย ทำมาหากินแล้วค่อยๆ ปรับปรุงที่อยู่อาศัยหรือซื้อทรัพย์สินอื่นๆ ต่อไป

ผู้อยู่อาศัยมักบอกเล่าให้ญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงที่ยังทำงานอยู่ไทยกลับมาไขว่คว้าโอกาสนี้เอาไว้ คนที่สนใจก็กลางเดินทางมาดูพื้นที่จริงก่อนตัดสินใจควักเงินซื้อที่ดินทิ้งไว้ บางรายยังไม่มีแผนการว่าจะทำอะไรต่อไป เพียงแค่เห็นว่ามีความดีหรือเพื่อนอยู่ที่นั่นก็ไว้วางใจว่าพื้นที่นี้อาจเป็นทางเลือกหนึ่งในอนาคต คล้ายกับจะสร้างความหลากหลายให้กับความเป็นไปได้ของชีวิตในอนาคต อย่างไรก็ตาม ในบางรายพบว่า หากมีใครมาขอซื้อในราคาดี คนเหล่านี้ก็พร้อมจะขายที่ดินไป แล้วหาซื้อที่ดินแปลงอื่นๆ แทน

การกระจายความหวังแบบไม่เท่าเทียม

ธุรกิจซื้อขายที่ดินที่คึกคักแสดงให้เห็นว่าความหวังได้กลายเป็นพลังขับเคลื่อนการเคลื่อนย้ายเชิงพื้นที่ท่ามกลางความเสียดทาน การเข้าถึงที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยในเมืองที่มีเศรษฐกิจดีเป็นโครงสร้างพื้นฐานประการหนึ่งให้สามารถกลับไปอยู่รอดได้ในพม่า หลังจากฟังคำชักชวน คนพม่าที่ทำงานในประเทศไทยจำนวนมากเดินทางไปดูสถานการณ์โดยรวมและความเป็น

ไปได้ในกรณีของตน ลักษณะเช่นนี้นำไปสู่ธุรกิจการเก็งกำไรที่ดินและการปั่นราคาที่ดินให้สูงขึ้น ความต้องการซื้อที่ดินที่ดูจะมีอยู่จำนวนมากได้ผลักดันให้ราคาทะยานสูงเกินกว่าจะตัดลึนใจซื้อกันได้ง่าย ๆ ที่ดินเปลี่ยนจากเจ้าของหนึ่งสู่อีกเจ้าของหนึ่ง ที่ดินแปลงเดิมถูกปั่นราคาให้สูงขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อเจ้าของที่ดินรายหนึ่งขายที่ดินในราคาที่มีกำไรมาก เพื่อนบ้านในที่ดินข้างเคียงก็ขยับราคาเสนอขายที่ดินของตนเองให้สูงขึ้นไปอีก วงจรการปั่นราคาที่ดินนี้บ่งบอกว่า แผนการสร้างชีวิตที่ดีของผู้คนในเมืองเหล่านี้ต่างวิ่งแข่งและเสียดกันไปตาม

จะเห็นว่า สภาพการเก็งกำไรที่ดินได้ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลึกลับต่อสังคมพม่าและต่อความหวังของคนวางแผนจะกลับพม่าในอนาคต ประการแรก ธุรกิจซื้อขายที่ดินนี้ได้เสริมสร้างความแข็งแกร่งทางการเงินและการทหารให้กับกลุ่มกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ มากขึ้น ซึ่งยังไม่ได้ปลดอาวุธ หลังการลงนามในข้อตกลงสันติภาพในปี 2015 นายพลระดับผู้บังคับบัญชาของกลุ่มเหล่านี้คือคนที่ได้ผลประโยชน์อย่างมากจากปรากฏการณ์นี้ การขายอสังหาริมทรัพย์ทำให้พวกเขา ร่ำรวยมากขึ้น เพราะที่ดินเหล่านี้ได้เปล่ามาหรือมีต้นทุนต่ำมาก เงินที่ได้มาส่วนหนึ่งถูกนำไปลงทุนในธุรกิจส่วนตัวของนายพลเหล่านี้เองและอีกส่วนหนึ่งนำไปซื้อหาอาวุธยุทโธปกรณ์ให้กลุ่มของตน นั่นหมายความว่าอำนาจและอิทธิพลของกลุ่มเหล่านี้จะยิ่งสูงขึ้นเป็นทวี ความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมในพื้นที่รัฐกะเหรี่ยงจึงเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ซับซ้อนมากขึ้นไปอีก กองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มต่างๆ กลายเป็นหน่วยทางการเมืองที่มีอำนาจแข่งขันกับอำนาจของรัฐบาลกลาง การเปลี่ยนบทบาทจากกองกำลังทหารไปสู่หน่วยพลเรือนในอนาคตจะเป็นเรื่องที่ทำได้อย่างและต้องใช้ความละเอียดอ่อนยิ่ง และนั่นเองที่คนกลับพม่าในอนาคตต้องเผชิญกับข้อเท็จจริงนี้อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

ผลกระทบอีกประการหนึ่งคือ โอกาสการกลับพม่าและสามารถอยู่รอด

ได้จะซับซ้อนและยากมากขึ้นในอนาคต ในปัจจุบันเกิดกลุ่มนายหน้าหน้าใหม่จำนวนหนึ่งที่ลงมาเล่นเก็งกำไรที่ดิน บุคคลธรรมดาได้กลายเป็นคนรับซื้อขายที่ดินเพื่อหากำไรส่วนต่าง บ้างทำเป็นช่องทางหารายได้เสริม นอกจากอาชีพหลัก และบ้างก็ทำชนิดที่ไม่ได้ประกอบอาชีพหลักอื่นๆ หรือสร้างการผลิตใดๆ ชัดเจน ผลประโยชน์ทางการเงินที่น่าตื่นตาตื่นใจชักจูงให้พวกเขาเข้าร่วมเศรษฐกิจฟองสบู่นี้ ดังเรื่องราวของผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งที่หมู่บ้านไม้ตันเดียวที่ชื่อ ทิวา เขาเกิดที่หมู่บ้านในเมืองกอกะเร็ก (ตั้งอยู่ห่างจากเมียวดีไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 50 กิโลเมตร) และออกไปทำงานโรงงานเหล็กที่สมุทรปราการตั้งแต่วัยหนุ่ม เขากลับมาอยู่ที่เมียวดี (ไม่ได้กลับบ้านเกิด) เมื่อปี 2012 ตามคำแนะนำของพระภิกษุรูปหนึ่งที่วัดบ้านไม้ตันเดียว พระรูปนี้ชักชวนให้เขาใช้เงินเก็บซื้อที่ดินแปลงหนึ่งขนาด 6 เอเคอร์ไว้ เพราะจะมีราคาสูงในอนาคต เขาลงทุนปลูกถั่ว อ้อยและพืชสวนครัวอื่นๆ ปีต่อมา มีคนมาติดต่อขอซื้อที่ดินครึ่งหนึ่งของเขา (3 เอเคอร์) ในราคา 5 เท่าของที่ดินทั้งผืนใหญ่ที่เขาซื้อมาในปีก่อนหน้า ในปี 2014 เขายังขายที่ดินได้อีก 1 เอเคอร์ในราคาสูงลิ่ว เมื่อเขาเห็นสภาพเช่นนี้ จึงนำเงินที่ได้มาซื้อที่ดินที่อื่น ๆ เก็บไว้อีก เขาซื้อที่ดินขนาดใหญ่แปลงหนึ่ง (10 กว่าเอเคอร์) ใกล้สะพานมิตรภาพไทย-พม่าแห่งที่สอง โดยรวมหุ้นกับเพื่อนอีก 3 ราย 2 ใน 4 หุ้นส่วนนี้คือคนกะเหรี่ยงจากพม่าที่ยังทำงานอยู่กรุงเทพฯ แต่สนใจในโอกาสแบบที่ทิวามี พวกเขาคิดว่าหลังการสร้างสะพานมิตรภาพไทย-พม่าแห่งที่สองเสร็จ ที่ดินบริเวณใกล้เคียงจะยิ่งคึกคักมากขึ้น และการลงรวมหุ้นนี้จะให้ผลตอบแทนที่สูงมากแก่พวกเขา หากสามารถขายให้กับนักธุรกิจที่อยากเข้ามาลงทุนในเมืองเมียวดีในอนาคต

สถานการณ์ซื้อขายที่ดินในเมืองเศรษฐกิจแสดงให้เห็นว่าการสร้างความหวังของคนคนหนึ่งดำรงอยู่บนฐานของการมีต้นทุนเพิ่มขึ้นของคนกลับพม่าคนอื่น ๆ ดังที่กาซซาน ฮาจ (Gassan Hage, 2016, p. 466)

เสนอให้สนใจศึกษาความไม่เท่าเทียมในการกระจายตัวของความหวัง ในกรณีของการกลับพม่าก็คือความเหลื่อมล้ำที่บางคนเข้าถึงความหวังได้มากกว่าคนอื่น ๆ ท่ามกลางการเติบโตทางเศรษฐกิจ การเก็งกำไรที่ดินอย่างกรณีของทิวาได้ก่อให้เกิดปัญหาที่ดินราคาสูงเกินจริง คนที่กลับมาและครอบครองที่อยู่อาศัยและช่องทางทำกินได้แล้วดูจะมีความสัมพันธ์กับเวลาในอนาคตที่มั่นคงกว่าคนงานพม่าที่ยังอยู่ต่างแดนและมีทุนทรัพย์น้อยสำหรับคนกลุ่มหลัง หากคิดจะกลับพม่าในอนาคตจะมีต้นทุนที่สูงขึ้น ราคาที่ดินจัดสรรมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ ตามการคาดการณ์ทางเศรษฐกิจ จนพวกเขาไม่อาจสู้ราคาได้ ธุรกิจการเก็งกำไรที่ดินจึงลดทอนความเป็นไปได้ของการมีความหวังและโครงการกลับพม่าในอนาคต

การลงแรงผลักดันความเป็นไปได้ในอนาคตได้สร้างความไม่แน่นอนทางการเมืองและความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน และความสัมพันธ์ทางสังคมในภูมิภาคนี้ก็ยิ่งซับซ้อนมากขึ้น ข้อตกลงสันติภาพที่ยังมีข้อบกพร่องและอิทธิพลท้องถิ่นที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ราคาของการสร้างความหวังของคนกลับพม่าในอนาคตแพงขึ้น กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้สามารถก่อกวนวุ่นวายให้กับเศรษฐกิจท้องถิ่นผ่านอิทธิพลและอาวุธในมือ คนพม่าทั่วไปที่อยากทำธุรกิจที่นั่นจึงต้องไตร่ตรองอย่างระมัดระวัง อิทธิพลของกลุ่มเหล่านี้ที่จะขยายมากขึ้นในอนาคตจะกลายเป็นต้นทุนทางสังคมสำหรับการกลับพม่าในอนาคตด้วยเช่นกัน ความหวังจึงเต็มไปด้วยความเป็นการเมือง บางคนซื้อที่ดินด้วยความหวังที่จะสร้างเนื้อสร้างตัว แต่บางคนก็เผชิญกับความไม่แน่นอนและการขูดรีดจากคนพม่าคนอื่น ๆ ที่ขับเคลื่อนความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตของตัวเอง

เวลาแห่งความไม่แน่นอน

การกระจายตัวของหวังแบบเหลื่อมล้ำสร้างความรู้สึกไม่แน่นอนและกระวนกระวายให้กับคนที่วางแผนการกลับพม่าในอนาคตอันใกล้ เรื่องราวของบุคคลกลับพม่าที่ประสบความสำเร็จทางธุรกิจดีจะเป็นเรื่องที่พูดถึงและชื่นชมในละแวกชุมชน ผู้คนต่างเล่าช่องทางทำกินและความสำเร็จของคนเหล่านั้นกันอย่างกระตือรือร้น และคาดหวังลึก ๆ ว่าจะมีโอกาสแบบนั้นบ้าง ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นคือ มีคนกลับพม่าน้อยรายมากที่จะมีช่องทางทำมาหากินให้อยู่รอดทางเศรษฐกิจได้ในระยะยาว ตัวอย่างเช่น การไปเยี่ยมชุมชนตองกะเล หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้สนามบินอุตสาหกรมพะอัน กลุ่มชาวบ้านต่างพากันยกย่องความสามารถในการหาเงินของชายกะเหรี่ยงคนหนึ่งชื่อ สุชาติ ชายคนนี้เป็นนายหน้าจำหน่ายรถยนต์มือสองนำเข้าจากญี่ปุ่น (นำเข้าผ่านทางเมืองเมียวดี) เขาส่งรถถึงมือลูกค้าที่ต้องการซื้อทั่วประเทศกะเหรี่ยงและเขตปกครองอื่นๆ ของพม่าที่เขาพอมีเครือข่ายอยู่ เขานำรถยนต์ส่งลูกค้าเฉลี่ยเดือนละ 3-4 คัน เขาเป็นตัวอย่างของคนที่กลับพม่าด้วยเงินทุนไม่มาก แต่รู้จักไขว่คว้าโอกาสทำกำไรเมื่อมีการนำเข้ารถยนต์จากญี่ปุ่นที่ชายแดนเมียวดี-แม่สอด ในช่วงเดือนเมษายน 2015 เขาลงทุนกับเพื่อนคนหนึ่งซื้อรถโตเทรคเตอร์มือสองคันหนึ่งจากเมืองไทยมารับจ้างปรับไถที่ดินและคิดค่าทำงานเป็นรายชั่วโมง ผู้คนต่างหันมาจ้างรถของเขาไปจัดการกับที่ทำการที่ปล่อยทิ้งร้างไว้นานในยุครัฐบาลเผด็จการทหารที่ผู้คนเลือกไปทำงานเมืองไทยดีกว่าลงทุนเพาะปลูกแล้วต้องถูกทหารพม่ายึดผลผลิตไป

ความรู้สึกนึกคิดเชิงเวลาในลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าเท่านั้น หากแต่ยังเกิดกับแรงงานพม่าจากภูมิภาคนี้ที่อยู่นอกประเทศพม่าด้วย คนพม่าที่ยังทำงานอยู่ในไทยต่างเฝ้าติดตามว่าเพื่อนฝูงที่กลับไปพม่าเป็นอย่างไรกันบ้าง เพื่อที่จะได้กลับมาตรึงครองใน

ส่วนของตัวเองดู ความกังวลต่อเรื่องนี้ปรากฏชัดในกลุ่มคนพม่าวัยกลางคนที่ออกไปทำมาหากินเลี้ยงดูครอบครัวในต่างประเทศ พ่อแม่ของพวกเขาเสียชีวิตหรืออาจมีอายุมากแล้ว ตัวพวกเขาเองก็จะแก่และเริ่มไม่แข็งแรงเหมือนเมื่อครั้งหนุ่มสาว การกลับไปอาศัยอยู่ในพม่าจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในอีกไม่นานนี้ คำถามสำคัญที่รบกวนใจคือจะกลับไปทำอะไรและอย่างไรให้อยู่รอดได้ ความรู้สึกนึกคิดของคนพม่าในยุคการปฏิรูปประเทศจึงเป็นเรื่องซับซ้อน ความสัมพันธ์ทางสังคมโดยรวมในประเทศพม่ามีลักษณะผ่อนคลายและมีความปลอดภัยมากขึ้น แต่ไม่ได้แปลว่าใคร ๆ ก็กลับไปอยู่รอดในสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านนี้ได้ ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นแต่ไม่ได้ให้ออกากแก่ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน ผู้คนอาจมองความเป็นไปได้ของคนอื่นแต่กลับคิดถึงอนาคตของตัวเองได้ไม่ชัดเจน ผู้คนพยายามคิดหาและวางแผนความเคลื่อนย้ายในอนาคตที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน

การอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอนจึงแสดงออกผ่านความกระวนกระวายในการมองหาความเป็นไปได้แบบอื่นๆ ของชีวิต เรื่องราวของผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่งสะท้อนประเด็นนี้เป็นอย่างดี ในระหว่างที่ผู้เขียนกำลังเก็บข้อมูลกับจ้อลาทุในเดือนพฤษภาคม เขาแนะนำให้ผู้เขียนรู้จักกับเพื่อนคนหนึ่งชื่อวรรณ (และสามี) เพื่อคุยเรื่องคนที่กำลังคิดและวางแผนจะกลับพม่า วรรณเป็นหญิงชาวมอญอายุประมาณ 50 ปี เธอเพิ่งกลับมาจากเมืองไทยเพื่อมาเยี่ยมแม่และลูก ๆ และทำธุระส่วนตัวราวสามอาทิตย์ก่อนกลับไปประเทศไทยอีก พ่อและแม่ของเธออพยพจากหมู่บ้านชาวมอญในชนบทแห่งหนึ่งสู่เมืองพะอันในทศวรรษ 1980 เนื่องจากหนีภัยการสู้รบในหมู่บ้าน ต่อมาเธอและสามีย้ายไปทำงานเป็นแรงงานเข้าเมืองผิดกฎหมายที่ประเทศไทย เนื่องจากอยู่พม่าก็ไม่มีงานทำให้ไม่มีรายได้ สามีภรรยาคู่นี้มีลูกชายทั้งหมด 4 คน ลูกชายคนโต 2 คนช่วยพ่อแม่ทำงานที่ไทย ส่วน 2 คนเล็กให้ตาและยายเลี้ยงอยู่ที่บ้านเมืองพะอัน วรรณและสามีทำงานรับจ้างนานาชนิดใน

เมืองท่าชายทะเลแห่งหนึ่ง เมื่ออยู่หลายปี วรรณและสามีก็เริ่มทำธุรกิจเล็กๆ ของพวกเขาเองด้วย นั่นคือการรับเอาซีป์ลาหมึกจากแพปลาต่างๆ มาต้มและตากแห้ง แล้วขายให้บริษัทผลิตอาหารสัตว์

วรรณคือคนพม่ารายหนึ่งที่คิดเรื่องการเดินทางกลับพม่าในอนาคตอันใกล้ แต่ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรให้สามารถอยู่รอดได้เรื่องปากท้อง เธอเริ่มพบว่างานต้มซีป์ลาหมึกเริ่มมีอนาคตไม่สดใส เธอเป็นผู้ประกอบการเจ้าเดียวที่ยังทำธุรกิจนี้อยู่ ขณะที่เจ้าอื่นในเมืองเดียวกันเลิกทำไปแล้ว เพราะราคาซีป์ลาหมึกต่ำลงเหลือเพียงครึ่งหนึ่งของราคาซีป์ลาหมึกเมื่อสองปีก่อน รายได้ลดลงจนแทบไม่ค่อยได้กำไร อีกทั้งวัตถุดิบก็น้อยลง เนื่องจากปริมาณปลาหมึกที่จับได้ก็ลดลงอย่างมาก เธอบอกว่าเธอเริ่มคิดเรื่องกลับพม่าอย่างจริงจังมากขึ้นในระยะหลัง มีเพื่อนบ้านในชุมชนที่เมืองพะอันรื้อเงินมาเสนอขายบ้านหลังเล็กๆ พร้อมที่ดิน เธอก็ทยอยรับซื้อเอาไว้ จนขณะนั้นมีอยู่ทั้งสิ้น 5 หลัง เธอปล่อยให้คนจากชนบทที่ย้ายเข้ามาหากินในเมืองพะอันเช่ารายเดือน แล้วให้แม่เก็บเงินเหล่านั้นไว้ใช้ในครอบครัว ในการกลับบ้านที่เวลานั้น เธอขอให้จ้อลาทุช่วยแนะนำการซื้อที่ดินเพื่อไว้ใช้ทำธุรกิจในอนาคตสักแปลงหนึ่ง หลังจากตระเวนดูสองสามแห่ง เธอก็เลือกซื้อที่แห่งหนึ่งใกล้กับที่ตั้งนิคมอุตสาหกรรมพะอัน เธออธิบายถึงการลงทุนนี้ว่า

“ที่ดินคงจะแพงมากขึ้นเรื่อยๆ ถ้าไม่ซื้อไว้วันนี้ มันคงแพงจนซื้อไม่ได้ในวันหน้า ที่ดินที่ซื้อไว้แถวบ้านแม่ใช้ทำธุรกิจอะไรไม่ได้ มันคับแคบ ถนนหนทางไม่ดีและมีน้ำท่วมในฤดูฝนตลอด ... ก็ยังไม่รู้ว่าจะทำอะไรกับที่ดินแปลงนี้ดี อาจจะลองทำโรงงานน้ำแข็งมั่ง (หัวเราะเบา ๆ) ที่นี้ยังมีคนทำไม่กี่ราย”

วรรณและสามีของเธอยังใช้เงินสะสมไปลงทุนในอีกหลายกิจการ ทั้ง

การซื้อวัวไ่ว์หนึ่งฝูง และซื้อรถบรรทุกไ่ว์หนึ่งคัน หลังจากพ่อเสียชีวิตเมื่อปลายปีก่อนหน้า เธอวางแผนให้สามีกลับมาอยู่บ้าน เพราะคิดว่าไม่สามารถทิ้งให้ยายดูแลหลานๆ เพียงคนเดียวได้ เมื่อสามีจะกลับไปอยู่ก็ควรมีงานทำ เช่นเลี้ยงวัว ซื้อรถหกล้อคันหนึ่งไว้รับจ้างขนย้ายของ และซ่อมแซมบ้านที่ให้คนอื่นเช่าอยู่ ผู้เขียนพบว่าพวกเขาขนอุปกรณ์ช่างก่อสร้างมาจากไทยหลายชิ้นเพื่องานนี้ วรรณรู้สึกว่าเขาเริ่มแก่ตัวลงมาก อีกไม่นานเธอคงไม่มีเรี่ยวแรงทำงาน แล้วใครจะดูแลเธอยามแก่เฒ่า การกลับพม่าจึงเป็นทางเลือกแกมบังคับ การคิดและวางแผนเพื่ออนาคตจึงเป็นเรื่องจำเป็น เธอคือตัวอย่างของคนพม่าต่างถิ่นที่รู้สึกเป็นกังวลถึงชีวิตและความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจของตนเองในอนาคต การกลับพม่าแล้วลงมือทำธุรกิจทำเช่นเดียวกับจ้อลาทูนจะเป็นวิถีทางที่ดี เพราะทำให้มีรายได้เข้ามาอยู่เรื่อยๆ อยู่นานพอได้ การลงทุนที่หลากหลายของวรรณ คือประสบการณ์ทางอารมณ์ที่เตรียมรับมือกับความไม่แน่นอน

เรื่องราวของวรรณแสดงให้เห็นถึงความกระวนกระวายต่อการกลับพม่าและความไม่แน่นอนของชีวิตในอนาคต ความวิตกกังวลทำให้คนงานพม่าที่ยังอยู่ในเมืองไทยต้องคิดและวางแผนต่างๆ นานา แม้ว่าจะยังไม่มีความคิดอะไรเป็นขั้นเป็นอันชัดเจน วรรณคงยังไม่กลับพม่าในระยะอันใกล้นี้ แต่เธอก็ลงทุนเตรียมการไว้มากมาย และหวังว่าเมื่อตัดสินใจแล้วว่ากลับจริงจะได้ใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินเหล่านั้น การติดต่อทางโทรศัพท์ในหนึ่งปีต่อมา (กลางปี 2016) พบว่าวรรณยังคงอยู่ที่ประเทศไทย หลังสิ้นฤดูน้ำหลาก สามีเธอก็กลับมาอยู่กับเธอที่ไทยอีก เขาพบว่าตัวเขาไม่สามารถทำงานหารายได้อะไรได้เลยเมื่อกลับไปอยู่บ้าน รถที่ซื้อไว้รับจ้างก็ไม่ค่อยมีงาน นิคมอุตสาหกรรมพะอันที่พวกเขาไปซื้อที่ดินไว้ใกล้ๆ ก็ยังเงียบเหงา นักลงทุนยังชะลอการลงทุน เนื่องจากนิคมฯ ไม่สามารถหาไฟฟ้าป้อนได้เพียงพอ โอกาสจะใช้ที่ดินดังกล่าวเพื่อการค้าจึงยังไม่เป็นจริง ธุรกิจแก๊ง

กำไรซื้อขายที่ดินได้เอื้อประโยชน์แก่คนบางกลุ่ม บนฐานของการสร้างต้นทุนให้กับคนอื่น ๆ แผนการกลับพม่าของเธอจึงเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน เพราะความไม่เท่าเทียมในการกระจายความหวังในสังคมพม่ายุคปฏิรูป

สรุป

การเคลื่อนย้ายกลับประเทศต้นทางของอดีตคนพลัดถิ่นพม่าเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อน มิใช่เพียงการย้ายถิ่นระหว่างสองที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ การกลับพม่าแฝงความหมายเรื่องความหวังและความเป็นไปได้ที่ดีกว่าของอนาคต ความรู้สึกนึกคิดเรื่องอนาคตคือการดึงเอาความคิดที่ยังมาไม่ถึงมาอยู่ในขณะปัจจุบัน เป็นการเอาภาพอนาคตที่ยังไม่เป็นจริงมาฉายในปัจจุบัน การทดลองหาความเป็นไปได้เกิดขึ้นผ่านการต่อสู้ดิ้นรนในบริบทที่กำลังเปลี่ยนแปลง เพื่อให้ภาพอนาคตเป็นรูปเป็นร่างขึ้น ไม่มีสิ่งใครรับรองความเป็นไปได้จริงของจินตนาการเชิงคาดหวังนี้ การต่อสู้ดิ้นรนเกิดขึ้นในพื้นที่ระหว่างกลาง ความสามารถกระทำการเชิงเวลาดำรงอยู่ในวิสัยของโครงสร้างอำนาจทางสังคม การผลักดันความหวังของคนกลับพม่าจึงอยู่ร่วมกับความเสียดทานกับการเคลื่อนไหวอื่น ๆ ในกรณีนี้คือการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและอิทธิพลของกลุ่มกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่กลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์ ที่ทำให้ความเคลื่อนไหวของคนกลับพม่าหยุดชะงักหรือช้าลงไป ความเสียดทานที่คนกลับพม่าเจอไม่ได้เป็นเพียงอุปสรรคต่อความเป็นไปได้ของการเคลื่อนย้ายเท่านั้น หากยังสามารถก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวในแบบจุดลาก (traction) ได้ด้วย ดังเห็นได้จากความเฟื่องฟูของธุรกิจการแก๊งกำไรซื้อขายที่ดิน กลุ่มกองกำลังได้กลายเป็นผู้จัดสรรโครงสร้างพื้นฐานให้คนพม่าพลัดถิ่นส่วนหนึ่งเข้าถึงที่ดินและมีพื้นที่สำหรับสร้างที่อยู่

อาศัยและกลายเป็นที่พักเพื่อการตั้งหลักท่ามาหากิน หรือแหล่งสะสมเงินชั่วคราวก่อนขายต่อไป ธุรกิจที่ดินได้สร้างผลกระทบต่อสังคมพม่าและต่อความหวังของคนวางแผนจะกลับพม่าในอนาคต ทั้งการเสริมสร้างให้กลุ่มกองกำลังชนกลุ่มน้อยในฐานะกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ที่มีความแข็งแกร่งมากขึ้น และนั่นทำให้โอกาสการกลับพม่าและสามารถอยู่รอดได้จะซับซ้อนและยากมากขึ้นในอนาคต สถานการณ์ซื้อขายที่ดินแสดงให้เห็นว่าการสร้างความหวังของคนคนหนึ่งดำรงอยู่บนฐานของการมีต้นทุนเพิ่มขึ้นของคนกลับพม่าคนอื่น ๆ ความหวังจึงกระจายตัวอย่างไม่เท่าเทียม มีความเหลื่อมล้ำที่บางคนเข้าถึงความหวังได้มากกว่าคนอื่น ๆ สถานการณ์ในภาพรวมได้ก่อให้เกิดความนึกคิดเรื่องอยากกลับไปอยู่พม่า แต่คนที่วางแผนนี้ก็ต้องอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอน และหลีกเลี่ยงอารมณ์กระวนกระวายไปไม่ได้

การเคลื่อนย้ายกลับในบทความนี้มีได้เป็นเพียงการเคลื่อนไหวเชิงพื้นที่ (spatial movement) ทั่ว ๆ ไป หากแต่เป็นเรื่องที่มีความหมายและความซับซ้อน ดังที่ ปีเตอร์ อะเดย์ (Peter Adey) เตือนว่า “การมองข้ามไปว่าจริง ๆ แล้วการเคลื่อนไหวเชิงพื้นที่พัวพันกับการมีความหมายทางสังคมเป็นเพียงการดึงเอาบางชิ้นส่วนของความซับซ้อนของความจริงออก หรือลดทอนความสำคัญของความหมายเหล่านั้นลงเสีย” (Adey, 2010, p. 35)

การกลับพม่ากลับมีส่วนสร้างให้ตัวตนและตำแหน่งแห่งที่ของคนกลับพม่ามีความซับซ้อน เนื่องจากความปรารถนาส่วนบุคคลต้องปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมที่มีความไม่เท่าเทียม การขับเคลื่อนชีวิตหลังกลับพม่าจึงอาจมีอุปสรรคหรือเกิดอาการหนีค้ำได้ การเคลื่อนย้ายไปพม่าและเสี่ยงชีพด้วยธุรกิจอาจเป็นเพียงจุดแวะพักหนึ่ง (mooring) มากกว่าเป็นจุดสิ้นสุดของการเดินทาง พร้อมกันนั้น การกลับพม่ามีส่วนทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมพม่ายิ่งไม่เท่าเทียมมากยิ่งขึ้น เพราะจินตนาการเรื่องอนาคตของคนกลุ่มหนึ่งกลับกลายเป็นการชูตรีความหวังของคนอีก

กลุ่มโดยไม่ได้ตั้งใจ โดยเฉพาะคนที่กำลังคิดวางแผนจะกลับพม่าในอนาคต เมื่อการกระจายความหวังมีความเหลื่อมล้ำ ประสบการณ์การกลับ/คิดจะกลับย่อมแตกต่างกัน การทำความเข้าใจ “คนกลับพม่า” ภายใต้หมวดหมู่แน่นอนตายตัวเช่น “การย้ายถิ่นกลับ” (return migration) จึงเป็นแนวทางที่ควรถูกท้าทายและตั้งคำถาม มุมมองแบบ “การเคลื่อนย้ายกลับ” (return mobility) จะขยายประเด็นการศึกษาวิจัยใหม่ๆ ได้มากกว่าการยึดมั่นในสมมติฐานที่ว่า พวกเขากำลังเดินทางกลับไปตั้งหลักแหล่งถาวรในพม่า

บรรณานุกรม

- Adey, P. (2010). *Mobility*. London: Routledge.
- Cassarino, J. P. (2004). Theorising return migration: A revisited conceptual approach to return migrants. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253–279.
- Castells, M. (2000). *The Rise of the network society: The information age: Economy, society and culture*. Malden, MA: Blackwell.
- Chia, J., Aung, Y. M., & Shawng, K. B. (2016). Myanmar's nascent democracy depends on federalism. *Kennedy School Review*.
- Crapanzano, V. (2004). Reflections on hope as a category of social and psychological analysis. *Cultural Anthropology*, 18(1), 3–32.
- Cresswell, T. (2010). Towards a politics of mobility. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28(1), 17–31.
- Cresswell, T. (2014). Friction. In P. Adey, D. Bissel, K. Hannam, P. Merriman, & M. Sheller (Eds.), *The Routledge handbook of mobilities*. Oxford: Routledge.
- Flaherty, M. (2011). *The textures of time: Agency and temporal experience*. Philadelphia: Temple University Press.
- Gashi, A., & Adnett, N. (2015). The Determinants of return migration: Evidence for Kosovo. *Croatian Economic Survey*, 17(2), 57–81. doi:http://www.eizg.hr/croatian-economic-survey-en-US/26.aspx.
- Gough, K. V., Langevang, T., & Namatovu, R. (2013). Researching entrepreneurship in low-income settlements: The strengths and challenges of participatory methods. *Environment and Urbanization*, 26(1), 297–311.
- Gravers, M., & Ytzen, F. (Eds.). (2014). *Burma/Myanmar: Where now?* Copenhagen: NIAS Press.
- Griffiths, M., Rogers, A., & Anderson, B. (2013). Migration, Time and Temporalities: Review and Prospects. COMPAS Research Resources Paper.
- Hage, G. (2016). Questions concerning a future-politics. *History and Anthropology*, 27(4), 465–467.
- Hannam, K., Sheller, Mi., & Urry, J. (2006). Editorial: Mobilities, immobilities and mooring. *Mobilities*, 1(1), 1–22.
- Hirvonen, K., & Lilleør, H. B. (2015). Going back home: Internal return migration in rural Tanzania. *World Development*, 70, 186–202. doi:10.1016/j.worlddev.2015.01.007
- Kirzner, I. (1997). Entrepreneurial discovery and the competitive market process: An Austrian approach. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 60–85.
- Kleist, N., & Jansen, S. (2016). Introduction: Hope over time—crisis, immobility and future-making. *History and Anthropology*, 27(4), 373–392.
- Wahba, J. (2015). Selection, selection, selection: The impact of return migration. *Journal of Population Economics*, 28(3), 535–563.